

ARTO KOSKINEN

MARSKIN

MANNERHEIMIN ASIAMIEHEN MYSTEERI

KURIIRI

ATENA

© Arto Koskinen ja Atena / Kustannusosakeyhtiö Otava 2024

Atena
Jyväskylä
atena.fi

ISBN 978-951-1-48473-8

OTAVA
KIRJAPAINO
Keuruu 2024

SISÄLLYS

Johdanto: mahdollinen, mutta epätodennäköinen	7
Kirja jonka piti muuttaa Suomen lähihistoria	15
Metsätyömiesvakooja	21
Erikoistehtävä	39
Mannerheimin salaisuudet	49
Armeijapalvelus ja oudot lomat	65
Salaista politiikkaa	75
Toisenlainen Mannerheim	85
Salaliittoteorioita ja -juonia	117
Mannerheimin ja Stalinin salaliitto	145
Tahvanainen kopioi S-32-kansion	153
Viimeinen puolustuspuhe	163
Uhkaus presidentille	211
Tahvanaisen tarina päättyy – kertomus jatkuu	221
Mannerheimin ja Stalinin todellinen yhteys	225
Oliko Vilho Tahvanainen huijari?	233
Kiitokset	247
Lähteet	249
Viitteet	255

JOHDANTO: MAHDOLLINEN, MUTTA EPÄTODENNÄKÖINEN

Eräät ihmiset, varsinkin aktiiviupseerit ja kenraalit, ovat muka Mannerheimin tunteneina, ovat sanoneet, jotta tuskin se mitenkään on mahdollista, että Mannerheim olisi minut, vähäpätöisen ja oppimattoman, nuoren pojan, valinnut erikoistehtäväasiamiehekseen. Joten siltä pohjalta kirja ei pitäne paikkaansa.

Tuollainen luulo ja jopa väite on tavallaan oikea siksi, ettei Mannerheim minua löytänyt, ei valinnut eikä asettanut erikoistehtävään. Erikoistehtävään minut asetti presidentti Svinhufvud 1.11.1932.

– Vilho Tahvanainen Vieno Oskar Oramaan tallentamassa äänitteessä¹

Vuoden 1998 syksyllä olin juuri saanut valmiiksi *Kuka oli Felix Kersten?* -dokumenttielokuvan, joka kertoi Heinrich Himmlerin henkilökohtaisesta hierojasta ja parantajasta, Suomen kansalaisesta ja seikkailijasta, jonka kertomukset risteilivät toden ja valheen rajamailla. Pari kuukautta elokuvan ensi-illan jälkeen tuottajani ja hyvä ystäväni Jan Wellmann otti minuun yhteyttä ja kysyi, kiinnostaisiko minua tutkia toista, vastaavanlaista tapausta toisen maailmansodan hämärästä. Ehkä siitäkin olisi mahdollista tehdä elokuva. Totta kai minua kiinnosti. Kersten-projekti oli osoittanut, että tällaiset tapaukset tarjosivat mahdollisuuden seikkailuun tai ainakin omanlaisensa kurkistuksen

johonkin uuteen, outoon maailmaan. Riippumatta siitä, olivatko niiden henkilöiden kertomukset totta tai valhetta, valheellisiksi osoitettava tarina saattoi olla mielenkiintoinen. Tarinankertojien maailmassa onkin sanonta, että ei pidä antaa totuuden pilata hyvää tarinaa. Akateemisessa historiantutkimuksessa asia lienee päinvastoin.

Tälläkin kertaa oli kysymys mysteeristä. Jan heitti minulle koukuttavan kysymyksen: ”Entä jos Josif Stalin ja C. G. E. Mannerheimin olivat ennen sotia ja niiden välissä salaisessa yhteydessä toisiinsa sopien salaisesti rajoista, joita kumpikaan osapuoli ei saisi ylittää? Ja että tuon yhteyden ylläpitäjänä oli tuiki tavallinen, lähes huomaamaton suomalainen aliupseeri? Lisäksi aliupseerilla oli tavallisista tavallisin ja hiukan maalainen suomalainen nimi, Vilho Tahvanainen.

Tahvanainen oli julkaissut vuonna 1971 kirjan nimeltä *Erikoistehtävä – Mannerheimin salaisena asiamiehenä 1932–1945*. Siinä hän kertoo uskomattoman tarinan siitä, kuinka erinäisten sattumusten kautta ajautui huippusalaiseen tehtävään Mannerheimin ja Stalinin välisten viestien purkajana ja koodaajana. Julkaisuvuonna kirja oli ensin aiheuttanut kohua, sitten se oli historioitsijoiden ja median toimesta lytätty ”suomalaiseksi vakoilusaduksi”². Oli kirjan väitteille löytynyt puolustajansakin. Jan Wellmann oli saanut porilaiselta sotaveteraanilta Vieno Oskar Oramaalta (1912–2000) haltuunsa noin neljäsataa liuskaa kirjan ulkopuolelle jäänyttä materiaalia. Tahvanainen, joka oli kuollut vuonna 1992, oli jättänyt aineistonsa Oramaan haltuun. Nyt Jan antoi materiaalin minulle tutkittavaksi.

Luin ensin *Erikoistehtävän* ja sen jälkeen kahlasin läpi kirjan ulkopuolisen, koneella kirjoitetun materiaalin käsin tehtyine karttapiirroksineen. Hämmästyttävintä Tahvanaisen kirjassa ja tuossa aineistossa oli, että se tavallaan tarjosi yhdenlaisen järkeenkäyvän selityksen lähihistoriamme keskeisiin kysymyksiin. Miksi Neuvostoliitto ei miehittänyt Suomea? Miksi Mannerheim ei joutunut sotasyllisyysoikeudenkäyntiin presidentti Rytin ja muiden tavoin? Kuinka Suomi onnistui olemaan sekä Saksan liittolainen että lopulta sen vihollinen? Miten Suomi onnistui neuvottelemaan itselleen erityisaseman sodan jälkeen?

Miksi Mannerheim ei suostunut katkaisemaan Muurmannin rataa, vaikka saksalaiset sitä vaativat? Vai katkaistiinko se kuitenkin?

Syyspimeällä ajoimme Janin kanssa Poriin tapaamaan Oramaata. Vanha sotaveteraani otti meidät mielellään vastaan teen ja voileipien kera. Hänen toiveenaan oli, että viimeinkin joku tekisi Tahvanaisesta ja hänen aineistostaan dokumenttielokuvan. ”Totuuden lähihistoriamme taustapoliittisista asioista ja suurvaltojen likaisesta pelistä täytyy tulla julki.” Oramaa kertoi, kuinka Tahvanainen oli antanut aineistot hänelle ennen kuolemaansa ja kuinka hän sen jälkeen oli pyrkinyt löytämään aineistolle julkaisukanavaa eri puolilta. Aineisto oli kiertänyt myös muutamien auktorisoitujen historioitsijoiden käsissä, mutta he olivat suhtautuneet siihen epäillen. Materiaali oli jännittävä ja johdonmukainen, mutta ei riittävän todistusvoimainen.

Hauskana yksityiskohtana tuosta tapaamisesta muistan Oramaan pidelleen aineistoa sylissään olevassa puulaatikossa, jossa luki ”Suomalaisia tomaatteja”. Kaikkein eniten minua ja Jania askarrutti radio, jota Tahvanainen kuvasi kirjassa käyttäneensä. Millainen ja minkä merkinen se oli? Oramaa kertoi sen olleen yksinkertaisesti laite, joka perustui hiukan samanlaiseen ULA-teknologiaan kuin nykyiset matkapuhelimet vaatien väliin yhteyttä vahvistavat linkkiasemat. Siinä kohtaa se kuulosti järkeenkäyvältä.

Dokumenttielokuvamme ei toteutunut. Kun esittelin aiheen YLE:n dokumenttiprojektin silloiselle tuottajalle, Iikka Vehkalahdelle, hän kuittasi tuntevansa tapauksen hyvin ja tietävänsä sen olevan huuhaata. Mutta kuten kaikki kysymykset, joihin ei mielestään ole saanut tyhjentävää vastausta, jäi tämäkin arvoitus elämään mielessäni vuosiksi tuon jälkeen. Ehkä se oli elokuvantekijän vaisto tai puhdas uteliaisuus, joka vihjaili aika ajoin, että tapauksessa voisi kuitenkin olla jotain kiinnostavaa.

Tutkittuaan perusteellisesti Vilho Tahvanaisen aineistoja sotahistorian professori Ohto Manninen kirjoitti *Historiallisen aikakauskirjan* (4/1995) pääkirjoituksessaan otsikolla ”Agenttitarinoita” seuraavasti:

Kirjan juoni oli kuitenkin kirjoitettu niin asiantuntevasti, että yksityiskohtia oli vaikea todistaa vääräksi. Ei riittänyt se, että ns. virallisissa arkistoissa ei asiasta ollut merkkiäkään. Kysehän oli ollut ehdottaman salaisista toimista. Siteeratut asiakirjat poikkesivat muodoltaan normaalista ”asiakirjakäytännöstä”, ja oli vaikea perustella sitä, miksi juuri nämä henkilöt olisivat olleet yhdessä allekirjoittajina. Mutta paljon epäilyksistä voitiin torjua sillä, että siteeraus tapahtui muka Tahvanaisen nopeasti tekemistä kopioista.

Näiden asiakirjojen avulla voitaisiin – mikäli ne olisivat aitoja – selittää koko Suomen toisen maailmansodan historian kehityslinja.³

Tällaisissa projekteissa olen opetellut suhtautumaan kaikkeen läpikäymääni aineistoon samanaikaisesti sekä suurella avoimuudella että yhtä suurella varauksella. Dokumentaristina minulla on mahdollisuus sijoittaa itseni asiakirjojen, faktojen, todistajalausuntojen ja itse löytämieni aineistojen keskelle etsien pikemminkin jotain tarinaa kuin mustavalkoista totuutta tai valhetta. Jos tekee tutkimuksen kohteena olevasta henkilöstä tai aiheesta liian pitkälle vieviä johtopäätöksiä liian varhaisessa vaiheessa, voi olla, ettei enää sen jälkeen kykene olemaan riittävän avoin huomaamaan niitä pieniä yksityiskohtia, jotka saattavatkin todistaa toista. Liian varhain tehty johtopäätös saa ikään kuin etsimään tuota johtopäätöstä vahvistavia todisteita.

Kun kävin läpi Tahvanaisen kirjaa *Erikoistehtävä*, annoin sen ystäväni Sune Sahlstedtin tarkastettavaksi. Sune on kokenut arkistohai, joka on tehnyt minulle palveluksia aina silloin tällöin, silloinkin kun tein elokuva Felix Kerstenistä. Sunen tehtävä oli nyt verrata kirjan pienintäkin yksityiskohtaa arkistoista löytyvään dataan. Sune tiesi tapauksen ennestään ja suhtautui siihen hyvin skeptisesti. Parin päivän päästä Sune kuitenkin soitti minulle sanoen, että ”ehkä Tahvanaisen tarinassa sittenkin on jotain”. Sune kertoi, että ainakin pari Vilho Tahvanaisen kantakortin yksityiskohtaa vastasi hänen kirjansa kertomusta.

Kirjassaan Tahvanainen mainitsee astuneensa asepalvelukseen 1935 toimittuaan jo vuosia Mannerheimin ja Svinhufvudin asiamiehenä ja radistina. Tahvanainen kirjoittaa:

Jo alokasaikanani jouduin pyytämään lomaa useita kertoja. Silloinen komppanianpäällikköni luutnantti (myöhemmin everstiluutnantti) Lauri Toiviainen oli joskus jopa kiukkuinen ja ihmetteli mikä oikeus minulla oli lomailuuni.⁴

Tahvanaisen kantanorttiin oli nimittäin merkitty, että hän oli saanut ensimmäisen yhdeksän päivän loman oltuaan palveluksessa vain kaksitoista päivää. Se oli erikoista. Samoin Tahvanainen kirjoittaa, että hänen palveluksensa oli päättynyt 15. marraskuuta 1936, mutta hänen oli täytyntä lähteä ”lomalle” jo marraskuun viidentenä purkamaan Mannerheimille radioon tulleita sanomia. Näin hän oli joutunut olemaan lomalla palvelusaikansa loppuun saakka. Tämä toinenkin kohta näkyi hänen kantanortissaan. Alokasaikana myönnetyn loman pituus ja sen aikainen myöntämisajankohta sekä palveluksen loppuajan viettäminen ”lomalla” tekivät Tahvanaisesta 1930-luvulla palveluksessa olleena sotilana poikkeustapauksen. Nämä kaksi yksityiskohtaa pakottivat minut penkomaan Tahvanaisen mysteeriä syvemältä.

Jokaisen kerrotun tarinan taustalla on myös niin sanottu taustatarina: sellaiset elementit, jotka eivät ole teoksen lukijalle näkyvissä, mutta joiden läsnäolon lukija huomaamattaan kokee kirjoittajan vihjeiden ja viittausten pohjalta ja joista muodostuu tarinan taustalla oleva maailma. Se luo kirjalliselle tekstile tai elokuvalle uskottavuuden tunteen, ja sen rakentaminen vaatii ammattitaitoa.

Toimivan fiktiivisen tarinan kirjoittaminen ei siis ole ihan helppoa, varsinkin jos sen sijoittaa johonkin todelliseen, historialliseen kontekstiin. Jokaisen kertomuksen on noudatettava luomansa maailman sisäistä logiikkaa, jossa pientenkin yksityiskohtien tulee palvella kokonaisuutta. Autobiografisessa tai dokumentaarisessa romaanissa nuo pienet, merkityksettömiltä tuntuvat yksityiskohtat, jotka

yleensä antavat ymmärtää olevansa kirjoittajan todellisia kokemuksia tai havaintoja, ovat yleensä juuri niitä, jotka arkisella yllättävyydellään vakuuttavat lukijan. Ne ovat yksityiskohtia, jotka ovat ammattikirjailijallekin vaikea keksimällä keksiä, mutta joiden emotionaalinen uskottavuus täydentää riittävän dokumentaation puutetta.

Jälkimmäisestä syystä ammattihistorioitsijoiden suhtautuminen Vilho Tahvanaisen tapaukseen on ollut täysin ymmärrettävää, ja siinä on ollut myös tämän kirjan suurin haaste. Kuinka tarkastella Tahvanaisen tekstiä objektiivisesti, kun hänen mullistavimmat väitteensä ovat toisaalta uskomattomia, toisaalta todellisia historiallisia tapahtumia tarkasteltaessa johdonmukaisia? Muutamat sotilas- tai tiedustelutaustaiset tutkijat, joiden kanssa olen Tahvanaisesta keskustellut, ovat viisaasti lausuneet hänen kirjastaan, että ”tapahtumien kuvaus on mahdollinen, mutta epätodennäköinen”. Osa taas on tuominnut Tahvanaisen suoralta kädeltä humpuukiksi. Sitten on olemassa tutkijoiden ulkopuolella oleva Tahvanais-uskovaisten joukko, joka on henkeen ja vereen vakuuttunut tämän kirjallisen tuotannon autenttisuudesta.

Olen enemmän tai vähemmän satunnaisesti ollut Tahvanaisen tarinan kanssa tekemisissä yli kaksikymmentä vuotta. Olisi ollut helpoa päästää irti ja unohtaa koko juttu. Kun minulta ensin pyydettiin aiheesta podcastia Yleisradioon ja sen jälkeen kysyttiin, kiinnostaisiko minua kirjoittaa Tahvanaisesta tietokirja, mietin, että kirjaa varten tarvitsisin vielä jotain uutta materiaalia. Mieluiten jotain, joka lopulta ratkaisisi mysteerin. Podcastia tehdessä oli jäänyt ilmaan ajatus siitä, mahtaisiko Suojelupoliisin arkistossa olla Tahvanaiseen liittyvää aineistoa. Elokuun toisena 2022 laitoin Supon arkistoon tietopyynnön, johon vastattiin kaksi viikkoa myöhemmin myöntävästi ja minulle lähetettiin viitisenkymmentä liuskaa Tahvanaisen tapaukseen liittyvää aineistoa. Se on tässä kirjassa tietyllä tavalla ratkaisevassa asemassa. Mutta sitä ennen on ymmärrettävä Tahvanaisen tarina sellaisena kuin hän sen on halunnut nähtävän.

Mahdollisimman selkeän kokonaiskuvan saamiseksi tästä poikkeuksellisesta hahmosta tarinoineen pyrin käymään läpi Vilho Tahvanaisen

tapausta verraten hänen kertomustaan sekä tutkittuun tietoon, artikkeleihin, asiakirjadokumentteihin ja muutamiin tekemiini haastatteluihin. Tulen myös viittaamaan joihinkin harrastajahistorioitsijoiden löytöihin, lehtiartikkeleihin ja aikalaishaastatteluihin, vaikka niiden todistusarvo saattaa jäädä tulkinnanvaraiseksi. Katson kuitenkin, että kaikki huomiot saattavat olla tärkeitä, ja siksi nekin on tässä yhteydessä tuotava esille. Näissä kohdissa muistutan lukijaa, että kysymyksessä ei ole akateemisesti tutkittu tieto.

Tulen valottamaan Vilho Tahvanaisen hahmoa myös yksityishenkilönä ja ihmisenä. Tulen myös antamaan Tahvanaiselle mahdollisuuden puolustaa itseään haudan takaa julkaisemalla erään hänen kirjoittamansa seikkaperäisen selostuksen kirjojensa taustalla. Toivoisin, että lukija joutuisi välillä samaistumaan Tahvanaisen sisäiseen maailmaan ja ajatuksiin ennen kuin joutuu kohtaamaan sen, mitä dokumentit ja raportit tuovat esille.

Luotan tässä lukijan kykyyn muodostaa lopulta oma näkemyksensä siitä, onko Vilho Tahvanaisen arvoitus tämän kirjan myötä ratkennut vai jääkö se edelleen avoimeksi. Kaikkein salaisimmastakin toiminnasta jää aina jokin jälki johonkin. Löytyykö sellainen jälki puoleen tai toiseen tämän teoksen materiaaleista?

3. tammikuuta 2024

Helsingissä

Arto Koskinen

KIRJA JONKA PITI MUUTTA SUOMEN LÄHIHISTORIA

18.2.1991 päivätyssä kirjeessänne kerrotte useamman sortin asioista kuten mm. uudentyyppisestä hengellisestä heräämisestään eli hiipineestä epäuskosta *Erikoistehtävä*-kirjaani kohtaan, johon epäuskon aiheen olette saanut puhelinkeskustelussanne professori Hannu Soikkasen kanssa, joka jälleen kirjani on maalannut fantastiseksi tyhmyudeksi sanomalla m.m. minun elävän mielikuvitusmaailmassa siten, että kertomani historialliset asiat mielikuvani mukaisesti olisivat sattuneet minuun ja itseni olisin asettanut historiallisten asioiden väliin jopa niiden toteuttajaksi. Soikkasen sanoista minä ja kuka tahansa saa sellaisen kuvan minusta, etten minä olisi täysijärkinen ihminen.⁵

Neljä vuotta ennen ETY-kokousta

Syyskuussa 1971 Akateemiseen kirjakauppaan Helsingissä oli kokoontunut suuri joukko ihmisiä erään jo jonkinlaista kohua aiheuttaneen kirjan julkistustilaisuuteen. Osa oli saanut tutustua kirjaan etukäteen, ja nyt he olivat paikalla saadakseen kirjoittajan omistuskirjoituksen. Jotkut olivat lukeneet sen jopa kahteen kertaan kirjan väitteitä makustellen. Kirjan, jonka nimi oli *Erikoistehtävä: Mannerheimin salaisena asiamiehenä 1932–1945*, oli kirjoittanut tuiki tuntematon 58-vuotias

entinen aliupseeri Vilho Tahvanainen, mutta se näytti laittavan koko Suomen lähihistoriankirjoituksen uusiksi. Akateeminen kustannusliike oli järjestänyt Akateemiseen kirjakauppaan keskustelutilaisuuden ja lehdistön edustajia. Myöhemmin samana päivänä Yleisradion toimittajan Paavo Einin oli määrä haastatella Tahvanaista tämän nuoruudenystävän, Lauttasaaren yhteiskoulun apulaisrehtorin Juhani Nuoton kotona. Kirjaa oli mainostettu voimakkaasti, ja Akateemisen kirjakaupan tilaisuuden piti laittaa kirjan myynti lentoon.

Loppujen lopuksi näin ei jostain syystä kuitenkaan käynyt, ainakaan siinä mittakaavassa kuin kirjailija oli toivonut. Tahvanainen kertoo 8. maaliskuuta 1991 päivätyssä vastauskirjeessään eräälle opettaja Viertolalle katkeranoloisesti, kuinka kirjan julkistus oli lähtökohtaisesti tuhoon tuomittu. Hänen mukaansa ETYK-kokousta valmisteleva presidentti Kekkonen, joka tiesi kirjan julkaisusta, oli määrännyt adjutanttinsa suulla lehdistön, radion ja historioitsijat teilaamaan teos:

Olkaa mitä mieltä tahansa kirjasta ja sen kirjoittajasta, kuin myös kirjassa kerrotuista asioista, niin jokaisen, jolla on siihen vähänkin mahdollisuutta, kirjasta on tehtävä halvan romaanin arvoinen paskateos. Kaikki kirjassa sanotut asiat on mitätöitävä, kirja yritettävä tehdä menekkelivottomaksi ja se on tehtävä perusteellisesti.⁶

Missään ei ole olemassa dokumentaatiota, joka todistaisi, että Kekkonen olisi todella tällaisen määräyksen lehdistölle ja tutkijoille antanut. Tahvanaisen mukaan edellä mainitun tiedon välitti hänelle nimeltä mainitsematon ”kenraaliystävä”, joka oli kutsunut Tahvanaisen luokseen kahville ennen Akateemisen kirjakaupan tilaisuutta muistellakseen tämän kanssa ”menneitä ja yhteisiä kokemuksia”. Siinä samalla kenraali kertoi Kekkosen adjutantilta saamastaan kutsusta tilaisuuteen, jossa määrättiin kuinka kirjaan tulisi suhtautua julkisesti.

Kahvin aikana kenraali kertoi silloin minulle soittamispäivänä saaneensa presidentti Kekkonen adjutantint kutsumääräyksen saapua presidentin kansliaan. Presidentillä olisi tärkeää asiaa. Tilaisuus ei ole juhlallinen, joten saisi tulla palvelus- tai siviilipuvussa.

Saapumismääräystä noudattaen kenraali oli mennyt ja ohjattu johonkin sivuhuoneeseen, jossa jo aiemmin saapuneita oli ollut tuttavita ja tuntemattomia ”tupa melkein täynnä”, jos kenraalin sanontaa lainatakseni sakin suuruudesta noin voisin sanoa. Vieraita lienee ollut kovinkin kaukaa Suomesta. Enimmäkseen ”kekkoskaartia”, sanomalehtimiehiä, poliitikkoja, muutamia professoreita ja ties keitä kaikkia lienevät olleena. Muutamien nimiäkin kenraali minulle sanoi, jotka jo ovat kuolleet, joten minun puolestani saavat levätä rauhassa, jos lepoon ja rauhaan sielunsa lienevät saaneet.⁷

Myöhemmin Akateemisessa kirjakaupassa ollut tilaisuus oli Tahvanaisen mukaan tungokseen asti täynnä, ja hän kertoo nähneensä ainakin eläkkeellä olleen kenraali Yrjö Keinosen, entisen puolustusvoimien komentajan, keskustelemassa muutamien muiden siviilipukuisten upseerien kanssa. Tahvanaisen kertomus on tästäkin ainoa todistus. Joka tapauksessa useat lehdet olivat jo kirjoittaneet kirjan julkistamisesta, ja on helppo uskoa paikalla olleen myös kirjan väitteistä kiinnostunutta upseerikuntaa.

Tahvanainen jatkaa kirjeessään, kuinka tilaisuuden jälkeen lähti kävellen ystävänsä Juhani Nuoton ja muun seurueen kanssa Nuoton kotiin valmistautumaan Yleisradion haastatteluun. Kolme miestä lähti seuraamaan heitä, mutta hän ei maininnut asiasta sanallakaan kumppaneilleen. Nuoton luona Yleisradion toimittaja Paavo Eini teki Tahvanaisesta haastattelun, jossa häntä ja hänen julkaisemansa kirjan sisältöä ruotivat historioitsija Hannu Soikkanen sekä myöhemmin kenraaliluutnantti Tauno Viljanen. Molemmat leimasivat Tahvanaisen ja kirjan sisälön humpuukiksi, Soikkanen jo paikan päällä Nuoton olohuoneessa.

Haastattelussa Tahvanainen uudisti väitteensä toiminnastaan vuodesta 1932 lähtien ensin P. E. Svinhufvudin ja myöhemmin Mannerheimin salaisena asiamiehenä näiden ylläpitäessä salaista keskusteluyhteyttään Neuvostoliiton valtiojohtoon itse Stalinia myöten, sopien muun muassa Suomen jatkosodan aikaisista hyökkäyssodan rajalinjoista.⁸ Mikäli Mannerheim pysyisi sovitujen linjojen rajoissa, Suomea pidettäisiin sodan jälkeen Neuvostoliiton liittolaisena ja kohdeltaisiin sen mukaisesti. Historioitsija Hannu Soikkanen kyseenalaisti voimakkaasti Tahvanaisen väitteet, ja Tahvanainen puolustautui omalla jämäkällä kanta-aliupseerin äänellään. Soikkasen mukaan koko Suomen lähihistoria tulisi kirjoittaa uudestaan, mikäli Tahvanaisen kertomus olisi totta. Sehän oli tietenkin myös Tahvanaisen tarkoitus.

Vaikka minä siihen astisen elämäni aikana oli ollut monenlaisissa tilanteissa enemmän hädänvastaan tullutta, tulipa hän sanojen tai tappoaseiden kanssa, niin heti radiotoimittajan ensimmäisistä sanoista – kirjaani koskevissa kysymyksistä alkaen – Soikkanen tiesi jo enne mitään vastaamistani tahi heti vastaukseni jälkeen väittää vähäisemmätkin toimittajan kysymyksetkin tarpeettomiksi ja kirjani kertomiin asioihin yltämättömäksi, niin hämmästyksestä jouduin melkein sanatomaksi. Mieleeni tuli kenraalisystävänä kekkoskokous.

Kesken kaiken huuliltani yritti lipsahtaa kysymys, että teidätkö Kekkonen komensi kirjani viskaamaan paskakoriin, jotta totuus hautautuisi tuntemattomuuksiin. Maltoin kuitenkin mieleni. Radiotoimittajakin kai huomasi, jotta nyt on jotakin mennyt pieleen ja kysyi aivan kokonaan kirjan ulkopuolista asiaa, johon minä en kerinnyt vastaamaan, koska siihen Soikkanen antoi omansa, kokonaan pieleen menneen vastauksen.⁹

Pelkkä ajatus siitä, että Tahvanaisen kirjasta olisi oltu kiinnostuneita tasavallan presidentin kansliaa myöten, on haastava niellä. Toisaalta

kirjan sisältämät väitteet ovat olleet tuohon aikaan sekä sisä- että ulkopolitiittisesti niin mullistavia, että kirjan julkistamista on tuskin voitu sivuuttaa valtiojohtoon taholla. Kirjaan on varmasti perehdytty huolella myös Neuvostoliiton suurlähetystössä. Edelleenkin Tahvanaisen nimi nousee tuon tuosta esille historioitsijapiireissä.

Vuonna 1971 julkaistun kirjan aineistoa oli valmisteltu siis jo paljon aikaisemmin, eikä kaikki Tahvanaisen materiaali edes mahtunut 1971 julkaistuun teokseen. Tästä kertoo muun muassa seuraavana vuonna lähetetty kirje Werner Söderström Osakeyhtiölle, jossa Akateemiseen kustannusliikkeeseen tyytymätön Vilho Tahvanainen on tarjonnut WSOY:n kustannettavaksi eräänlaisia *Erikoistehtävä*-kirjan jatko-osia: ”Tunsin Leninin murhaajan”, ”Itäraja”, ”Barbarossa-suunnitelma ja Mannerheim”.¹⁰ Tahvanainen kertoo kirjeessään, että vasta kun kyseiset teokset on julkaistu – myös tässä nimetyssä järjestyksessä – voidaan kirjoittaa totuudenmukainen Suomen lähi- ja sotahistoria.¹¹ WSOY ei ottanut Tahvanaisen kirjoja julkaistavaksi, mutta vuonna 1973 Gummerus Oy tarttui yhteen Tahvanaisen tarjoamista aiheista. ”Tunsin Leninin murhaajan” julkaistiin Tahvanaisen toivomuksesta erikoisella nimellä: *Miksi Suomi ei käyttänyt etsikkoikaansa? Oikaisu Suomen itsenäishistoriaan*. Kuka oli tämä mies, joka oli ilmeisen ahkera ilmaisemaan itseään kirjallisesti ja katsoi voivansa oikaista historiankirjotuksemme yhdellä kirjalla?

Ensimmäisen kirjansa julkistamisen jälkeen 1971 Vilho Tahvanainen koki itsensä turhautuneeksi ja tulleen persoonana julkisesti teloitetuksi – ei enempää eikä vähempää kuin itse presidentti Kekkonen toimeksiannosta. Teloittajina toimivat Tahvanaisen mukaan auktorisoidut historioitsijat median avustamina. *Helsingin Sanomat* julisti everstiluutnantti Helge Seppälän artikkelissa *Erikoistehtävän* ”suomalaiseksi vakoilusaduksi” samoin kuin edellä mainitussa Yleisradion radio-ohjelmassa kenraaliluutnantti Tauno Viljanen.¹² Ohjelman lopussa toimittaja Paavo Eini totesi, että Tahvanaisen kirjan keskeinen ajatus sekä kirjaan otetut radiosähkeet Moskovan ja Suomen välillä olivat vain kuviteltua totuutta.

Mutta toisenlaisiakin kirjoituksia löytyi. *Uusi Maailma* -nimisessä aikakauslehdessä astui talousneuvos Axel Hallberg esiin todistamaan ainakin osan Tahvanaisen kertomuksista tosiksi artikkelissaan ”Itsenäisyytemme historia uusiksi” vuonna 1972. Hän oli kokenut Tahvanaisen joutuneen täysin epäasiallisen kritiikin ja kohtelun kohteeksi. Axel Hallberg, vapaussoturi ja Aunuksen-kävijä, oli edennyt uralaan 30-luvulla Sortavalan Tornator oy:n isännöitsijäjohtajasta Joensuuun Repola Wood Ltd:n johtajaksi. Samojen yhtiöiden työntekijänä ja työnjohtajana Tahvanainenkin oli ajoittain ollut. Hallberg oli kuulunut myös Pohjois-Karjalan suojeluskuntapiiriin yhtä aikaa Tahvanaisen kanssa ja oli perillä 30-luvulla rajanpinnassa tapahtuneista levottomuuksista, aktivistitoiminnasta sekä huhutuista kommunistien vallankaappaushankkeista. Hallberg vahvisti ainakin osan Tahvanaisen kertomusten todenperäisyydestä ja perusteli haastattelussaan, miksi juuri Tahvanainen olisi voinut soveltua ominaisuuksiltaan parhaiten valtion tiedustelijaksi rajaseudun metsätyömailla.

Tuohon miesjoukkoon varmasti sulautui kaikenkarvaista ainesta ja olen jokseenkin varma, että jos Tahvanaisen tilalla olisi ollut toinen mies – sanokaamme Helsingistä lähetty ”urkkija” – hän pikapuolin olisi löytänyt matkansa pään. Hän olisi ollut liian silmiinpistävä – Tahvanainen taas katosi kansaan. Tuohon aikaan ruumislöydöt itärajan pinnassa eivät olleet mitenkään harvinaisia.¹³

Rajaseudun metsistä ja metsätöistähän Tahvanaisen oma kertomuskin alkaa.

METSÄTYÖMIESVAKOOJA

Kelsimänsärkkä on Ilomantsin pitäjän vanhimpia kyliä. Tuskinpa matkamies on edes huomannut mitään kylää, kun hän on jo ajanut sen ohi. Minun syntymäpaikkaani hän ei siellä huomaa lainkaan, sillä jo kauan sitten on purettu se vuokramökki, jossa minä synnyin heinäkuun 21. päivänä 1913. Mökin peruskivetkin ovat kuin painuneet maahan. Minun silmissäni paikka vaikuttaa perin vähäpätöiseltä. Kun avara maapallo pyörii ja sen yllä kaareutuu mahtava taivaankansi, minusta tuntuu kuin taivaankansi kotipihani yllä olisi hieman matalammalla kuin muualla.¹⁴

Joka on kasvanut lapsuutensa korvessa, pienellä kylällä, missä ainoa leikkipaikka on metsä, tietää millainen suhde luontoon, maisemaan ja maastoon syntyy. Kuinka jokainen lähimetsän kivi ja kanto muodostuu yhtä tutuksi kuin oma kotipiha. Lapsen kasvaessa tuollaisessa ympäristössä metsä on kuin päivä päivältä laajentuva kotipiha, joka paljastaa loputtomasti pieniä luonnon ihmeitä ja tarjoaa jatkuvasti vuoden kieron mukana uusiutuvia virikkeitä mielikuvitukselle.

Sellainen on varmasti ollut Vilho Tahvanaisenkin lapsuus ja nuoruus kotipaikallaan itärajan lähellä Ilomantsin Kelsimänsärkällä. 20-luvun taitteessa tullut oppivelvollisuus merkitsi monille sen ajan lapsille kymmenien kilometrien koulumatkoja metsien ja pitkospuita pitkin soiden läpi. Osalle tuollaiset matkat olivat mahdottomia, ja siksi koulusivistys saattoi monilta edelleen jäädä saamatta.

Tahvanaisen romaani, *Erikoistehtävä*, on eräänlainen autobiografisen kerronnan muotoon rakennettu dokumenttiromaani, jossa kirjoittaja tarkastelee ympäröivää maailmaa omien havaintojensa kautta. Monin paikoin hyvin elävästi ja tarkoin arkisin havainnoin hän johdattelee lukijaa johdonmukaisesti kohti itsekin uskomattomaksi määrittelemiään elämäntapahtumia, joiden vuoksi, kuin virran kuljettamana, hänestä tulee ensin Svinhufvudin ja myöhemmin itse Mannerheimin salainen asiamies. Monet asiat hänen kuvauksessaan lapsuudesta ja nuoruusvuosilta on helppo uskoa. Todennäköisesti yhden elämänsä dramaattisimmista hetkistä Tahvanainen sivuuttaa kuitenkin vain parilla virkkeellä. Vilho on vasta 7–8-vuotias kun hänen isänsä kuolee sairaskohtaukseen.

Ollessaan Haukivaaran työmaalla isäni sairastui ja kuoli. Kun hänet illalla vainajana tuotiin kotiin ja sijoitettiin vajan laudalle arkkuun odottamaan, sotkeutuivat perheen kaikki toiveikkaat suunnitelmat.¹⁵

Vilho jää sisaruksineen isättömäksi. Äiti tekee parhaansa lunastaakseen heidän vuokratalonsa omakseen, mutta haaste on liian suuri. Koska lapset ovat vielä pieniä, ei heistä ole juurikaan apua. Vilho on 10-vuotias, kun heidän talonsa ostaa Ilomantsin kunta ja he saavat hädän. Se merkitsee perheen hajoamista. Äiti on pienipalkkaisessa toimessa Joensuun rajavartioston komppanian emäntänä. Nuorin lapsi, Hanna, saa jäädä asumaan äitinsä luo, mutta Vilho, hänen kolme veljeään ja kaksi muuta sisartaan joutuvat Vilhon sanoin ”kuka minnekin hankkimaan elantoaan.” Käytännössä tämä tarkoittaa, että heidän täytyy kysellä taloista erilaisia rengin tai piian töitä.

Vilho on hyvin pienikokoinen. Hänen pituutensa oli armeijan kantakortin mukaan 22-vuotiaanakin vain 157 cm ja painonsa 54 kg. Tahvanaisen on siis täytynyt pitkään muistuttaa ulkonäöltään pikku-poikaa, mikä näkyy myös vuodelta 1933 säilyneessä valokuvassa, joka kuvaa sepäntyötä Huhuksen pajassa.

Vasemmalla 20-vuotias Vilho Tahvanainen moukari kädessään, Väinö Hiltunen (haitaristi), Oiva Heiskanen ja Uuno Heiskanen.

OIVA HEISKANEN / ILOMANTSIN MUSEOSÄÄTIÖ

Ajan henkeä ja elämän kovuutta kuvaa hyvin se, kun Vilho menee syksyllä 1923 perunannostoaikaan kysymään töitä eräältä Veikko Ikoselta sillä ehdolla, että saisi päivisin käydä kansakoulua Ilomantsin kirkolla. Veikko ensin epäilee, mahtaako työnteosta tulla mitään, jos poika viettää parhaan työaikansa koulussa, mutta suostuu sitten. Vilho on kymmenvuotias. Hän haluaa kouluun, mutta koska hänellä ei ole vakinaista kotia tai asuinpaikkaa, ei hänellä ole siihen mahdollisuutta. Työ Ikosella voisi mahdollistaa sen.

Nyt Vilho menee koululle ja pyytää opettajilta mahdollisuutta päästä kouluun. Hinku oppia on kova. Opettajat selittävät jotain, josta hän ymmärtää, ettei se ole mahdollista. Luokassa ei ole enää tilaa. Vilho ei kerro tätä ”työnantajalleen” Ikosen Veikolle vaan oleilee päivisin koulun pihamaalla ja koettaa välitunneilla oppilaiden kanssa seurustellen päästä selville, mitä tunneilla on opetettu ja päästä näkemään oikeita koulukirjoja.

Seuraavanakin aamuna ilmestyin koulun pihalle. Pojat ihmettelivät, miksi en tullut sisälle. Kun olin kertonut heille, että

koulussa ei ollut minulle tilaa, niin pojat tulivat ensin mietteläiksi, mutta sitten joku pojista keksi, että kun Vihtori Kareinen on nyt sairaana ja hänen pulpettinsa on tyhjänä, niin siihenhän voisin tulla istumaan.¹⁶

Tahvanainen istuu Vihtorin paikalle, eikä opettajakaan huomaa mitään. On maantiedon tunti, ja Vilho seuraa ihmetellen, kuinka muut lapset osaavat luetella jokien ja paikkakuntien nimiä. Vähitellen opettajatkin alkavat huomata Vilhon, joka seuraavana ja sitä seuraavana päivänä istuu samaan pulpettiin ja uskaltaa vähitellen viitata ja vastaila. Hän on kuitenkin ennen isän kuolemaa ehtinyt käydä sen verran koulua, että osaa lukea. Opettajat antavat hänelle omat kirjat, ja hän saa jäädä.

Talvi, lumi ja pakkaset lähestyvät ja Vilho joutuu – ilmeisesti samoin kuin sisaruksensa – kyselemään taloista, josko pääsisi asumaan töitä ja kaikenlaista auttamista vastaan. Hänen kummisetänsä majoittaa hänet joksikin aikaa. Välillä hän asuu kunnan järjestämässä koulukodissa Pötönvaarassa, jossa on pitkämatkalaisille ja köyhille lapsille varattu asunto. Muut koululaiset kutsuvatkin häntä leikillään ”kiertäväksi koululaiseksi”.

Tätä rankkaa ja dramaattista elämänvaihetta, jonka on täytynyt jättää häneen hyvin syvät jäljet, Tahvanainen käsittelee kirjassaan varsin lyhyesti. Kertomuksen autenttisuuden vahvistaa haastattelussaan vuonna 2024 myös Vilho Tahvanaisen veljenpoika, Mauri Tahvanainen.¹⁷

Morsetusta

Myöhemmin rippikoulussa hänen vierustoverikseen tulee Sonkajan koulun opettajan poika Tarmo Kinnunen, joka on Ilomantsin postissa opettelemassa posti- ja lennätinlaitokselle radiosähköttäjäksi. Tarmo neuvo sähkötuksesta kiinnostunutta nuorta Tahvanaista tiedustelemaan mahdollisuuksiaan Helsingin posti- ja lennätinlaitokselta, minkä hän tekeekin. Ymmärrettyään kuitenkin, ettei hänen perheellään ole varallisuutta alan koulutukseen, Vilho päättää opiskella asiaa itseksensä.

Menin Joensuuhun ja poikkesin kirjakauppaan. Eräästä vanhojen kirjojen vasusta löysin poistoon tarkoitettua halvan kirjan, jossa oli tietoa radiosähkötyksestä ja sähkötyksestä yleensäkin aina vilkkulamppujen käyttöä myöten. Samasta vasusta löysin myös Neovius-Nevanlinnan *Pikakirjoitusoppaan*. Ostin molemmat kirjat, ja nyt alkoi tiivis opiskelu.

Ihmeekseni huomasin pian osaavani morsetusaakkoset ja kykeneväni muodostamaan tekstejä taskulamppua käyttäen. Osasin myös – tosin vielä hitaasti – pikakirjoitusta ilman siigeleiden käyttöä.¹⁸

Tässä kohtaa Tahvanainen asettaa ikään kuin peruskiven sille, miksi myöhemmin oli perusteltua, että hän erinäisten muiden sattumusten avittamana on kelvollinen Svinhufvudin ja Mannerheimin salaiseksi asiamieheksi. Samalla tavalla Tahvanainen kertoo opiskelleensa itenäisesti myös eri kieliä, kuten ruotsia ja saksaa.

Tahvanaisen tutustuu myös toiseen ilomantsilaispoikaan, Juhani Nuottoon, joka on onnistunut pääsemään oppikouluun kodittomuudesta huolimatta. Nuottoa ja Tahvanaista yhdistää muun muassa se, että molempien isät on tuotu kotiin vainajina savottatyömailta. Nuotto on isänsä kuoleman jälkeen menettänyt myös äitinsä ja joutunut sijaisperheeseen kasvatiksi ankariin oloihin. Nuoton hahmosta on kahdessa kohtaa pieni sivumaininta Tahvanaisen kirjassa.¹⁹ Vuonna 1971 Nuotto kannusti Tahvanaista sen julkaisemisessa.

Tämä todellisten tapahtumien ja henkilöiden kuljettaminen elämäkertamaisessa kerronnassa on se tyyli, jolla Tahvanainen ikään kuin johdattelee lukijaa maailmaansa ja perustelee askel askeleelta tulevat käännteet, jotka kirjan edetessä käyvät yhä uskomattommiksi.

Kaikuja rajan takaa

Tahvanainen aloittaa teini-ikäisenä metsätyöt monien muiden samalla seudulla asuneiden ikäistensä tapaan. Metsätyökämpillä hän istuu

usein kämpän nurkassa hiljaisen kuuntelijan asemassa ja kuulee muiden tavoin erilaisia juoruja ja huhuja rajan takaisen Neuvostoliiton tapahtumista ja poliittisista juonitteluista. Hän kuvaa, kuinka joskus kahvitulille ilmaantuu tuntemattomia kulkumiehiä, jotka kyselevät työmiesten poliittisia kantoja:

Metsätyömaille, tehtaisiin ja kaikkialle, missä palkkatyöväkeä suinkin liikkui, alkoi ilmaantua utelevia kyselijöitä. Erityisesti kyseltiin, kuka kuului suojeluskuntaan. Tähän liittyi propagandaa ja ihannekertomuksia Itä-Karjalan autonomisesta tasavallasta, O.W. Kuusisen ihmeellisistä kyvyistä. ”Vapaa Venäjä” -laulun sanoja levitettiin. Oli Armas Äikiän ylitsevuotavia runoja, oli lauluja Stalin-auringosta, Stalin-jumalasta ja vaikka mitä imelyyksiä. Rohkeasti kehoitettiin nousemaan sabotaašiteoin Suomen hallitusta ja lahtarivaltaa vastaan. Tällaisesta aktiivisesta toiminnasta luvattiin Itä-Karjalassa hyviä virkoja ja muita etuja.²⁰

Osa agitaattoreista on näkyvästi aseistautuneita ja myös varmasti valmiita käyttämään aseitaan tarvittaessa, koska voivat koska tahansa paeta rajan taakse. Silloin tällöin jostain löytyy mätänemistilassa oleva metsätyömiehen ruumis, jolta on rahat ja eväät viety.

Kertomuksessaan Tahvanainen joutuu ensimmäisen kerran suoranaiseen kuolemanvaaraan, kun on ikätoverinsa Heikki Laakkosen kanssa matkalla Syväjärvelle kyselemään töitä itärajan tuntumassa olevalta Hackman & Co:n uittotyömaalta. Matkalla pojat törmäävät savottalaisten näköiseen porukkaan aikamiehiä, jotka vaativat heitä lähtemään mukaansa ja lopulta aseella uhaten tekevät heistä repujensa kantajat. Kolmatta päivää pojat joutuvat kuolemaa peläten toimimaan agitaattorien juhtina. Lopulta porukka törmää sattumalta rajavartijoihin ja pojat pääsevät huutamaan heiltä apua. Agitaattorit karkaavat, mutta heidän jälkeensä jättämät tavarat sisältävät kiväärin ja pistoolin ammuksia sekä räjähteitä nalleineen. Tämä on ensimmäi-

nen kerta, kun Tahvanainen on mukana paljastamassa rajan pinnan salajuonia.

Kun vuonna 2021 haastattelin tutkija Teemu Keskisarjaa, hän vastasi kysymykseen Tahvanaisen kirjan todenperäisyydestä, että kirja ei ole valhetta eikä huiputusta, mutta hänen näkemyksensä mukaan se on fiktiota. ”Tosiasioita varmaankin ovat Tahvanaisen lapsuuden ja nuoruuden kuvaukset Pohjois-Karjalassa, samoin kuvaukset asepalvelusta ja metsätöistä, mutta Mannerheim on tuossa teoksessa puhtaasti sepitteellinen hahmo mitä suuremmalla todennäköisyydellä.”

Tahvanaisen kuvaukset rajaseudun metsätyömailla tapahtuneesta ”rajankäynnistä” ja hämäräperäisestä liikehinnästä saavat kuitenkin tukea sekä Keskisarjalta että Tahvanaista vuonna 1972 tukemaan asetuneesta talousneuvos Axel Hallbergilta.

Suomessa 1918 käydyn kansalaissodan jälkimainingeissa tapahtui edelleen pieniä kapinayrityksiä, joiden takana olivat Neuvostoliiton värväämät agitaattorit. Muun muassa vuoden 1922 helmikuussa oli Kuolajärven ja Savukosken välisellä Kemi Oy:n Värriön tukkityömaalla tapahtunut noin kolmensadan tukkityöläisen ja muutamien heidän vaimojensa ja lastensa muodostaman joukon pienimuotoinen aseellinen kapinayritys, joka myöhemmin ristittiin ”läskikapinaksi” ja jota johti Neuvosto-Venäjältä tullut suomalais-syntyinen punaupseeri Jahvetti Moilanen. Kapina oli lopulta enemmän paikallisten työmaiden kassojen ja elintarvikevarastojen ryöstöretki, joka päättyi siihen, että kapinalliset tukkityöläiset loikkasivat rajan yli Neuvostoliittoon.

Läskikapina on esimerkki siitä toiminnasta, jota Neuvostoliitto pyrki Suomessa ohjalemaan verisen kansalaissodan jälkeen. Teemu Keskisarja mainitsee haastattelussaan, kuinka Neuvostoliittoon loikkanneiden suomalaisten emigranttien, erityisesti Kullervo Mannerin ja Rahjan veljesten, piirissä eli ajatus siitä, että Suomessa voitaisiin yrittää uutta vallankumousta ja että Suomeen salakuljetettaisiin jonkin verran aseita, mutta enemmän ruplia,